

UDC: 343.2

AYRIM XORIJIY DAVLATLAR JINOYAT QONUNCHILIGIDA QILMISHNING JINOIYLIGINI ISTISNO QILUVCHI HOLAT SIFATIDA OXIRGI ZARURATNING O'RNI

Jumanazarova Marjona Botir qizi,
Toshkent davlat yuridik universiteti
mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0000-0001-9413-7777
e-mail: botirqizi@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holat sifatida oxirgi zaruratning huquqiy tabiati, o'ziga xosliklari, chegaralari xorijiy davlatlar qonunchiligini tahlil qilish orqali o'rganildi hamda milliy jinoyat qonunchiligini takomillashtirish masalasida bir qator takliflar ishlab chiqildi. 10 dan ortiq xorijiy ilg'or mamlakatlarning jinoyat qonunchiligini o'rganib chiqish orqali bir qator zarur nazariy va amaliy xulosalar qilindi. Roman-german hamda anglo-sakson huquq tizimiga kiruvchi mamlakatlar qonunchiligidagi oxirgi zarurat institutiga oid normalar tahlil qilindi va ularning o'ziga xosliklari yoritib berildi. Xorijiy davlatlar jinoyat kodekslarida oxirgi zarurat normalarining joylashish o'rni, unga qo'yilgan talablar, xavfga nisbatan belgilangan qonuniylik shartlari, javobgarlik hamda jazodan ozod qilishning o'ziga xos tomonlari muhokama qilindi. Jinoyat qonuni bilan himoya qilinuvchi qaysi obyektlar oxirgi zarurat huquqini qo'llash orqali muhofaza qilinishi mumkinligi, bu kabi obyektlarning turli davlatlarda turlicha talqin qilinishi holatlariga alohida e'tibor qaratildi. Xorij tajribasini tahlil qilish natijasida eng ilg'or mamlakatlar jinoyat qonunidagi yutuqlarni milliy jinoyat qonunimizga kiritish masalasi yuzasidan taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: oxirgi zarurat, maxsus subyekt, jinoiy javobgarlikdan ozod qilish, jazodan ozod qilish, yuridik xato, xavf, qonuniy shartlar.

РОЛЬ КРАЙНЕЙ НЕОБХОДИМОСТИ КАК ОБСТОЯТЕЛЬСТВО, ИСКЛЮЧАЮЩЕЕ ПРЕСТУПНОСТЬ ДЕЯНИЯ, В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Жуманазарова Маржона Ботир кизи,
самостоятельный соискатель
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье были изучены правовая природа, особенности и предел крайней необходимости как обстоятельства, исключающие преступность деяния, проанализировано законодательство зарубежных стран и разработан ряд предложений по вопросу совершенствования национального уголовного законодательства. Теоретические и практические выводы сделаны на основе изучения уголовного законодательства более 10 зарубежных стран. Проанализированы нормы крайней необходимости в законодательстве романо-германской и англосаксонской правовых систем и выделена их специфика. Обсуждены место нормы крайней необходимости в уголовных кодексах зарубежных стран, требования к ней, условия законности по отношению к риску, особенности освобождения от ответственности и наказания. Особое внимание было обращено на то, какие объекты,

охраняемые уголовным законом, могут быть защищены применением права крайней необходимости и на то, что различные объекты трактуются в разных странах по-разному. В результате анализа зарубежного опыта выработаны предложения и рекомендации по включению достижений наиболее передовых стран в области уголовного права в национальное уголовное право.

Ключевые слова: крайняя необходимость, специальный субъект, освобождение от уголовной ответственности, освобождение от наказания, юридическая ошибка, риск, условия законности.

THE ROLE OF EXTREME NECESSITY AS AN EXCULPATORY CIRCUMSTANCE IN THE CRIMINAL LAW OF SOME FOREIGN COUNTRIES

Jumanazarova Marjona Botir qizi,
Independent Researcher
of Tashkent State University of Law

Abstract. The legal nature, peculiarity, and limit of extreme necessity as an exculpatory circumstance are studied in this article by analyzing the legislation of foreign countries and several proposals have been developed on the issue of improving national criminal legislation. Theoretical and practical conclusions were made based on studying the criminal legislation of more than 10 foreign countries. The norms of extreme necessity in the legislation of the Romano-Germanic and Anglo-Saxon legal systems are analyzed and their specificity is highlighted. The place of the norm of extreme necessity in the criminal codes of foreign countries, the requirements for it, the conditions of legality concerning risk, and the features of exemption from liability and punishment are discussed. Particular attention was paid to the objects protected by the application of the right of extreme necessity, and to the fact that the objects are treated differently in different countries. As a result of the analysis of foreign experience, proposals and recommendations have been developed for incorporating the achievements of the most advanced countries in the field of criminal law into national criminal law.

Keywords: extreme necessity, special subject, exemption from criminal liability, exemption from penalty, legal error, risk, legal conditions.

Kirish

Oxirgi zaruratning xorijiy davlatlar qonunchiligida tutgan o'rnining tahlili bizga bugungi kunda rivojlangan davlatlarning jinoyat qonunchiligida aynan oxirgi zarurat bilan bog'liq normalarning qay shaklda bayon qilinganligi va mamlakatimiz jinoyat qonunchiligida uchramaydigan qanday ilg'or o'ziga xos yutuqlarga erishilganligini o'rganishimiz uchun muhim sanaladi. Jinoyat qonunchiligida oxirgi zarurat institutini takomillashtirish fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu borada xorijning ilg'or tajribasini o'rganish zarurati mavjud.

Qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holat sifatida oxirgi zaruratning ayrim xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunchiligidagi o'rnini o'rganishga kirishar ekanmiz, avvalo, bizning qonunchiligimizda aks etmagan jihatlarni yoritishga harakat qilamiz. Shuningdek, o'rganilgan mamlakatlarning JKlarida oxirgi zaruratni huquqiy tartibga solish, nomi, bayon etilishi, kodeksdagi joylashuvi, qonuniylik shartlarida juda katta farqlar mavjudligi haqida so'z yuritamiz.

Material va metodlar

Ayrim xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligida qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holat sifatida oxirgi zaruratning o'rnini aniqlash yuzasidan milliy jinoyat huquqi ilmi

doirasida yetarlicha chuqur ilmiy izlanishlar bugungi kunda olib borilmaganligi hamda mazkur ilmiy maqolada aks ettirilgan fikrlar mavzu yuzasida dastlabki ilmiy qarashlar sifatida o‘rin olganini hisobga olgan holda, mazkur tadqiqot ishida, asosan, qiyosiy-huquqiy tahlil metodidan foydalanildi. Shu bilan birga, maqolada ilmiy izlanishlar natijasini aks ettirishda yordam beruvchi kuza-tish, umumlashtirish, induksiya va deduksiya metodlari ham qo‘llanildi.

Tadqiqot natijalari

Xorijiy davlatlar JKda oxirgi zaruratning jazo yoki javobgarlikni istisno qilishi masalasida turlicha yondashuvlarni kuzatish mumkin. Masalan, *Turkiya, Polsha, Avstriya, Gruzija* jinoyat qonunchiligida oxirgi zarurat jazoni istisno qiluvchi holatlar guruhiga kiritilsa, *Shvetsiya, Ispaniya, Yaponiya va Rossiya*da oxirgi zarurat jinoiy javobgarlikdan ozod qilish uchun asos hisoblanadi. Shuningdek, oxirgi zaruratning jinoyat qonunidagi o‘rni ham turli davlatlarda farqlanadi. Misol uchun, oxirgi zarurat normasi *Shveysariya* JKning “Qonuniy harakatlar” bo‘limiga kiritilgan bo‘lib, ushbu davlat qonunchiligiga ko‘ra, mazkur harakat qonunga zid hisoblanmaydi. *Niderlandiya* JKda oxirgi zarurat jinoiy javobgarlikdan ozod qilish va jinoiy javobgarlikni kuchaytirishga oid asoslar bilan bir bobga kiritilgan. *Germaniya* JKda oxirgi zarurat masalalari alohida “Zaruriy mudofaa va oxirgi zarurat” deb nom olgan bobda yoritib berilgan. *Avstriya* jinoyat qonunida oxirgi zarurat ayb shakllari, yuridik xato, ishtirokchilik kabi normalar bilan bir qatorda, *Koreya* JKda “Jinoyat” deb nomlanuvchi bobda, *XXR* JKning esa “Jinoyatlar haqida” deb nomlangan bobiga kiritilgan. Taxmin qilish mumkinki, dunyo mamlakatlari JKlaridagi bu kabi farqlarning mavjudligi har bir davlatdagi jinoyat qonuni rivojining tarixiy bosqichlaridagi o‘ziga xosliklarga asoslanadi.

Tadqiqotimiz davomida shunga amin bo‘ldikki, ko‘pchilik xorijiy mamlakatlar JKda jinoiy javobgarlikni istisno qiluvchi holatlar-

ning huquqiy tabiati haqida umumiy tushunchalar, asosan, bizning JKda bo‘lgani kabi yagona bobda joylashgan bo‘lib, qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlarning turli boblarda tarqoq bayon qilinishi holatlari xorij tajribasida ham kamdan-kam uchraydi.

Quyida ilg‘or xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligidagi oxirgi zarurat o‘rin olgan normalarning o‘ziga xosliklarini ko‘rib chiqamiz.

Turkiya JKning 25-moddasida zaruriy mudofaa bilan bir moddada oxirgi zaruratga ham ta‘rif berilgan bo‘lib, shaxsning o‘zini yoki boshqa shaxslarni jiddiy va real xavf (o‘zi bila turib yaratmagan)dan himoya qilish maqsadida sodir etgan qilmishi, agar foydalanilgan vositalar xavfning og‘irligi va predmetiga mutanosib bo‘lsa hamda boshqa himoya vositalari bo‘lmagan taqdirda jazolanmasligi belgilangan [1]. Ko‘rinib turibdiki, davlat va jamiyat manfaatlarini mazkur davlat JKda oxirgi zarurat obyektlari sirasiga kiritilmagan. Biroq *Xitoy Xalq Respublikasida* davlat va jamiyat manfaatlarini oxirgi zarurat obyektlaridan o‘rin olgan. *XXR* JKning 21-moddasi 1-qismiga muvofiq, “shaxsning davlat, jamoat manfaatlariga, o‘zi va boshqa shaxslarga, ularning mol-mulki va boshqa huquqlariga tahdid soluvchi xavfning oldini olish uchun majburan sodir etilgan favqulodda harakatlari natijasida zarar yetkazgan bo‘lsa, u jinoiy javobgarlikka tortilmaydi” [2]. *Germaniya* JKga (§ 34) ko‘ra esa shaxs hayoti, sog‘lig‘i, erkinligi, sha‘ni, mulki yoki boshqa huquq va manfaatlarini oxirgi zarurat holatida himoya qilinishi mumkin bo‘lgan obyektlar sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Erkinlik va sha‘n masalasi *Shveysariya* JKda ham oxirgi zarurat obyekti sifatida keltirilgan bo‘lsa, *Koreya Respublikasida* shu holat uchun “kimningdir yoki o‘ziga shaxsning qonuniy manfaatlarini” belgilangan. *Yaponiyada* “O‘zi yoki boshqa shaxsning hayoti, sog‘lig‘i, erkinligi va mulki” [3], *Daniya*da esa “shaxsning o‘zi va mulk” oxirgi zarurat holatida himoya qilinishi mumkinligini ko‘rish mumkin. *Rossiya Federatsiyasida* esa

oxirgi zarurat holatida himoya qilinuvchi manfaatlar juda keng talqin qilingan bo'lib, "jinoyat qonuni bilan himoya qilinuvchi manfaatlar" jumlasida *RF* JKning 39-moddasidan o'rin olgan.

Niderlandiya JKda oxirgi zarurat bilan bog'liq norma juda qisqa tahrirda keltirilganligi uchun ham mavhum bo'lib, obyekt haqida hech qanday ma'lumot yo'q. Mazkur mamlakat jinoyat qonunining 40-moddasida oxirgi zarurat "Yengib bo'lmas kuch ta'sirida majburlikdan jinoyat sodir etgan har qanday shaxs jinoiy javobgarlikka tortilmaydi" [4] jumlasida o'z ifodasini topgan. *Niderlandiya* Oliy sudi tomonidan tushuntirilganidek, shaxs ziddiyatli vaziyatlardan birini tanlashi kerak bo'lgan hollarda u ularning ichidan eng muhimi (zwaarstwegende)ga bo'ysunadi [5]. Bu ham xorijiy davlatlar qonunchiligining o'ziga xosligini ko'rsatadi.

Xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligida oxirgi zarurat mavjudligi shartlarining belgilanganligini uchratish mumkin. Masalan, *Ispaniya* JKning 21-moddasi 5-bandiga muvofiq, o'ziga yoki boshqa shaxsga zarar yetkazilishining oldini olish uchun shart bo'lgan holatda boshqa shaxsning huquqlariga zarar yetkazgan yoki huquqlarini buzgan shaxs jinoiy javobgarlikka tortilmaydi, faqat bunda harakat belgilangan quyidagi shartlarga javob berishi kerak [6]:

a) yetkazilgan zarar oldini olgan zarardan kamroq bo'lishi;

b) oxirgi zarurat holati zarar yetkazgan shaxsning o'zi tomonidan yaratilmagan bo'lishi;

d) oxirgi zarurat holatida bo'lgan shaxsning kasbiy burchida bironing huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun o'zini qurbon qilish majburiyati bo'lmagan bo'lishi kerak.

Polsha JKning 26-moddasi esa yanada kengroq qoidalarni mustahkamlagan bo'lib, unda oxirgi zarurat tushunchasidan (1-§) tashqari manfaatlar mosligi (2-§), oxirgi zarurat chegarasidan chetga chiqish (3-§),

maxsus subyekt (4-§), shuningdek, majburiyatlar to'qnashuvi (5-§) masalalari ham yoritib berilgan [7].

Oxirgi zarurat belgilarining JKda belgilanishi boshqa davlatlarda ham uchraydi. Masalan, oxirgi zarurat holatida xavfning belgisi sifatida "hozirda mavjud yoki kelajakda kutilayotgan"ligi (*Fransiya* JK 122-7-moddasi), xavfning "tahdidli" (*XXR* JK ning 21-moddasi) ekanligi, "yaqin" va "muqarrar" (*Koreya* JKning 22-moddasi) ekanligi uning oldini olish uchun asos bo'lib xizmat qilishi belgilangan.

Germaniya JKda oxirgi zarurat masalalari o'zgacha yoritilgan, ya'ni bu masalada ikkita modda mavjud bo'lib, birinchisi "qonuniy oxirgi zarurat" (§ 34) deb nomlanadi hamda oxirgi zarurat holatida xavfni bartaraf etish uchun kamroq zarar yetkazish uchun javobgarlikni isnisno qilsa, ikkinchisi, aybni istisno qiluvchi yoki yengillashtiruvchi oxirgi zarurat holatiga bag'ishlangan (§ 35). Unda o'zining, qarindoshlari yoki yaqin kishilarining hayoti, sog'lig'i yoki erkinliklari uchun xavf tug'diradigan sharoitlarda shu kabi xavfni bartaraf qilish uchun g'ayriqonuniy xatti-harakatni sodir etish aybni istisno qilishi yoki yengillashtirishi mustahkamlangan [8]. *Mazkur ikkinchi holat bizning jinoyat qonunchiligimizda mavjud bo'lmagan yangi holat hisoblanadi.*

Yana bir e'tiborli holat shundaki, *Germaniya* JKda qonuniy favqulodda holat mavjudligi sharti sifatida xavfni shaxsning o'zi yaratmagan bo'lishi lozimligi ham belgilanganligidir. Bunday talab *Turkiya, Ispaniya, Litva* va *Shveysariya* JKda ham uchraydi. Biroq *Litva*da o'z harakati bilan xavfni yuzaga keltirgan shaxs, bu vaziyat faqat ehtiyotsizlik tufayli yuzaga kelgan bo'lsagina, oxirgi zarurat qoidalariga tayanishi mumkin.

Oxirgi zarurat holati qonuniylik shartini belgilagan *Polsha, Gruzziya, Turkiya, Rossiya, Shveysariya, Litva* va *Ukraina* JKda mavjud vaziyatda xavfni bartaraf etishning boshqa vosita va usullari yo'qligi ko'rsatilgan bo'lsa, *Yaponiya, Koreya, Xitoy, Avstriya, Ispaniya,*

Shvetsiya va *Niderlandiya* qonunchiligida bunday shart mavjud emas. *Daniya* esa sodir etilgan qilmish “nisbatan kichik jinoyat bo‘lsagina” javobgarlikni keltirib chiqarmaydi [9].

Oxirgi zarurat chegarasidan chiqish masalalari ham xorijiy davlatlar jinoyat qonunida turlicha shakllantirilganligini ko‘rish mumkin. Masalan, oxirgi zaruratning qonuniylik chegaralarini aniqlash masalasida *Rossiya*, *Ozarbayjon*, *Qozog‘iston* va *Tojikiston* JKda oldi olingan xavfga teng yoki undan ko‘proq zarar yetkazish oxirgi zarurat chegarasidan chetga chiqish deb baholanishi belgilangan.

XXR JKda ham sodir etilgan harakatlar zarurat chegarasidan oshib ketgan va jiddiy zarar yetkazgan bo‘lsa, jinoiy javobgarlik yuzaga kelishi, biroq ish holatlarini inobatga olgan holda, belgilangan jazoning pastki chegaradan ham pastroq jazo tayinlanishi yoki jazodan ozod etilishi kerakligi [2] mustahkamlab qo‘yilgan. *Yaponiyada* oxirgi zarurat chegarasidan chiqishning “yagona” holati ko‘rsatilgan bo‘lib, unga ko‘ra, “yetkazilgan zarar oldi olingan zarardan oshib ketga”, javobgarlik yuzaga kelishi mumkinligi, biroq bu holatda ham vaziyatga qarab jazo yengillashtirilishi yoki shaxs jazodan ozod etilishi mumkin.

Moldova Respublikasi JKda umuman oxirgi zarurat chegarasidan chetga chiqish tushunchasi mavjud emas [10].

Maxsus kasb egalari bo‘lgan shaxslar tomonidan oxirgi zarurat qoidalari qo‘llanilishi masalasi ham ba‘zi xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligida aks ettirilgan. Masalan, *Litva* JKning 31-modda 3-qismiga ko‘ra, shaxsning o‘z kasbi, majburiyatlari yoki boshqa holatlarga ko‘ra ko‘proq xavfli sharoitlarda harakat qilishi talab etiladigan bo‘lsa, u o‘z majburiyatini bajarmaganligini oxirgi zarurat qoidalari bilan oqlay olmaydi. *Yaponiya* JK 37-moddasi 3-qismida esa oxirgi zarurat qoidalari kasbi bo‘yicha alohida majburiyatga ega bo‘lgan shaxslarga nisbatan qo‘llanil-

masligi mustahkamlangan. Xuddi shunday qoida XXR JKning 21-modda 3-qismidan ham o‘rin olgan. Mazkur davlatlar qonunchiligi bo‘yicha maxsus subyektlar uchun oxirgi zarurat huquq emas majburiyat sanaladi.

Yana bir e‘tiborli jihati shundaki, *Turkiya*, *Polsha*, *Avstriya*, *Belorussiya*, *Fransiya* kabi davlatlarda qilmishning jinoiyiligini istisno qiluvchi holatlar aks etgan bobda mazkur hollarda yuridik xatoga yo‘l qo‘yishga oid normalar ham kiritilgan bo‘lib, bu holat biz uchun yangilik sanaladi.

Polsha JKning 29-moddasiga ko‘ra, qilmishning jinoiyiligini istisno qiluvchi holat haqida xato qilgan shaxsning mazkur holatda sodir etgan qilmishi jinoyat hisoblanmaydi. Agar shaxsning xatosi asoslanmagan bo‘lsa, sud hukmi bilan eng yengil jazo turi tayinlanadi [7].

Avstriya JKning 8-§da: “ish holatlarini noto‘g‘ri idrok etgan, qilmishning g‘ayriqonuniy ekanligi istisno qilinuvchi holat deb faraz qilgan har bir shaxs qilmishi qasddan sodir etilganlik uchun jazolanishi mumkin emas. Agar uning xatosi ehtiyotsizlikka asoslangan bo‘lsa va bu ehtiyotsizligi jazo tahdidi ostida taqiqlangan bo‘lsa, shaxs ehtiyotsizlikdan qilgan qilmishi uchun jazolanishi mumkin [11]”, deyilgan. *Fransiya* JKning 122-3-moddasida ham yuqoridagiga o‘xshash norma belgilangan bo‘lib, unga ko‘ra, shaxs o‘sha vaziyatda xato qilishdan qutulishi mumkin emasligi to‘g‘risida dalillar keltirgan taqdirda javobgarlikdan ozod etiladi [12]. Faktik xato qilishning huquqiy oqibatlari esa *Fransiya* jinoyat qonunchiligida tartibga solinmagan. Bizning jinoyat qonunchiligimizdagi oxirgi zarurat bilan bog‘liq normani ham shu mazmunni qamrab olgan norma sifatida keltirib o‘tish mumkin.

Anglo-sakson oilasiga kiruvchi davlatlar qonunchiligida oxirgi zarurat masalalarini o‘rganishni *AQSh* tajribasini tahlil qilishdan boshlaymiz. Bilamizki, bu davlatda ham sud pretsedentining o‘rni katta bo‘lib, oxirgi zarurat masalalari ham ularga asoslanishi lozim.

AQSh jinoyat qonunida e'tiborli holat sifatida shaxsning jabrlanuvchining iltimosiga ko'ra jinoyatni sodir etishi jinoiy javobgarlikni istisno qilmasligini keltirib o'tish joiz. *Misol sifatida 1992-yilning sentabrida odam o'ldirishga suiqasd qilishda ayblangan shifokor Nayjel Koksning ishini keltirish mumkin. U og'riqlarini hech bir dori-darmon qoldirmay qo'ygan 70 yoshli bemorning iltimosi bilan uni azoblanish xavfidan qutqarish uchun yurak faoliyatini to'xtatuvchi ukol qiladi. Bu qilmishi uchun Nayjel Koks oxirgi zarurat holatida bo'lgan deb topilmagan va jinoiy javobgarlikka tortilgan* [13].

AQShning Namunaviy Jinoyat kodeksiga ko'ra, oxirgi zarurat holatida sodir etilgan qilmishni amalga oshirish orqali oldi olinishi ko'zlangan xavf mazkur qilmish uchun qonunchilikda belgilangan javobgarlikdan kattaroq zarar yetkazishi mumkin bo'lsa, javobgarlikka sabab bo'lmaydi (3.02-modda). Mazkur norma keyinchalik boshqa shtatlar jinoyat qonunchiligi, ya'ni Arkanzas shtati (§ 41-504), Kolorado shtati (18-1-702-modda), Pensilvaniya shtati (§ 503) va Texas shtati (§ 9.22) jinoyat kodekslarida ham qabul qilingan [14].

AQSh huquqshunoslari oxirgi zaruratni shaxsning aybi bilan emas, balki ko'pincha tabiiy kuchlar ta'siri ostida sodir bo'lishi, bu yerda ikki xavfdan qonunni buzgan holda, eng kamroq zarar yetkazilishi (choice of evils)ni tanlash kerakligini nazarda tutadi. Shu o'rinda eslatib o'tmoqchimizki, ushbu davlat jinoyat qonunchiligining o'ziga xosliklaridan biri shuki, qilmishning jinoiylikni istisno qiluvchi holat sifatida oxirgi zaruratning mavjudligini AQSh shtatlarining yarmi o'z qonunchiligida tan oladi, xolos [15], qolgan yarmi esa to'liq tan olmagan.

Tadqiqot natijalari tahlili

Bir qator shtatlarning sud pretsedentlarini tahlil qilishda aynan oxirgi zarurat haqida yillar davomida shakllangan normalarni uchratdik. Quyida ulardan bir nechtasini sanab o'tamiz:

1. Harbiylar zarurat tug'ilganda, mulkni tortib olishlari mumkin [16].

2. Agar zarurat bo'lsa yoki o'sha vaziyatda zarurat sifatida baholash uchun asoslar yetarli bo'lsa, shaxs yong'in yoki kasallik tarqalishining oldini olish uchun mulkni yo'q qilishi mumkin [17].

3. Tezlikni oshirish pistirmaga tushish yoki noqonuniy hibsga olinishning oldini olish uchun zarurat bo'lgan bo'lsa, oqlanishi mumkin [18].

4. Spirtli ichimliklarni ichgan holda transport boshqarish, hattoki shaxs yarador bo'lsa ham va uning shifoxonaga yetib borishi uchun o'zgacha imkon bo'lmasa ham oqlanmaydi [19].

5. Spirtli ichimliklarni retseptsiz sotish zarurat holatida oqlanadi [20; 21].

AQSh sud amaliyoti oxirgi zarurat holatida xavfning aniq mavjudligiga urg'u beradi hamda kelajakda paydo bo'lishi mumkin bo'lgan xavfning oldini olishda oxirgi zarurat holatining ehtimolini tan olmaydi.

AQShdan boshqa anglo-sakson huquq tizimiga mansub davlatlar jinoyat qonunchiligida oxirgi zarurat huquqi yoritilgan, biroq qonun doirasidan kengroq pretsedentlarini qo'llash bu borada keng uchraydi.

Ko'rinib turganidek, turli xorijiy davlatlar qonunchiligida oxirgi zarurat masalalarida o'ziga xosliklar mavjud bo'lib, ularni qiyoсий tahlil qilish milliy qonunchilikning rivoji uchun muhim va ahamiyatli sanaladi.

MDHga kiruvchi davlatlar jinoyat qonunchiligini tahlil qiladigan bo'lsak, ko'pincha ushbu mamlakatlar JKda belgilangan oxirgi zarurat chegarasidan chiqish tahriri *Rossiya Federatsiyasi* JKda keltirilgan normalar bilan bir xil ekanligini qayd etish mumkin. O'ziga xoslik O'zbekiston Respublikasi JK 38-moddasi 3-qismida mavjud. Unda oxirgi zarurat chegarasidan chiqib, qonun bilan muhofaza qilingan manfaatlarga zarar yetkazishning ikki holati ko'rsatilgan:

1) agar boshqa vositalar orqali xavfning oldini olish mumkin bo'lsa;

2) keltirilgan zarar oldi olingan zarardan oshib ketasa.

Bizning fikrimizcha, xavfni boshqa vositalar bilan bartaraf etish imkoniyatining mavjudligi oxirgi zaruratga ehtiyoj yo'qligini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi JKning 38-moddasi 1-qismida xavfni o'sha holatda boshqa choralar bilan qaytarishning iloji bo'lmasa, qilmish jinoyat deb topilmasligi belgilangan. Bunda O'zbekiston Respublikasi JKda umumiy tarzda jinoyat deb topilish hamda oxirgi zarurat chegarasidan chetga chiqqanlik masalalari bita ma'noni berib qolmoqda, zero, umumiy tarzda jinoyat sifatida topilishga nisbatan oxirgi zarurat chegarasidan chetga chiqish masalasi yengillashtiruvchi holat hisoblana-di hamda bu kodeksning 55-moddasi 1-qismi "e" bandida mustahkamlab qo'yilgan hamda boshqa-boshqa ma'no kasb etishi lozim. Mazkur masala oxirgi zarurat chegarasidan chiqib, qonuniy himoyalangan manfaatlarga zarar yetkazishning ikkinchi holati sifatida ko'rsatilgan "keltirilgan zarar oldi olingan zarardan oshib ketishi" holatiga ham tegishlidir.

Xulosalar

1. Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilish mumkinki, O'zbekiston Respublikasi

JKning 38-moddasi 3-qismi takomillashtirilishi lozim hamda kodeksda oxirgi zarurat chegarasidan chetga chiqishning umumiy jinoyat sifatida topilishi mumkin bo'lgan holatlardan farqli jihatlari ham yoritib o'tilishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.

2. Yaponiya, Xitoy, Germaniya, Shveysariya davlatlari jinoyat qonunchiligi tahlilidan kelib chiqib, fikrimizcha, O'zbekiston Respublikasi JKda oxirgi zarurat holatida himoya qilinuvchi obyektlarni keng tarzda ifodalash, ya'ni sog'liq, hurmat, erkinlik kabilarni ham himoya qilishda oxirgi zarurat huquqi qo'llanilishi mumkinligini mustahkamlab o'tish lozim.

3. Qilmishning jinoyatligini istisno qiluvchi holatlar aks etgan bobda mazkur hollarda yuridik xatoga yo'l qo'yishga oid normalar ham kiritilishi yuridik hamda faktik xato mavjud vaziyatda qilmishni kvalifikatsiya qilish masalasini oydinlashtirgan bo'lar edi.

4. Mamlakatimiz jinoyat kodeksida maxsus subyektlar oxirgi zarurat holatida qay tartibda harakat qilishi kerakligi, umuman, ular uchun oxirgi zarurat huquq yoki majburiyat ekanligi haqida norma mavjud emas. Mazkur masalani Yaponiya, XXR hamda Litva kabi xorijiy mamlakatlar qonunchiligi asosida o'rganib chiqish va zaruratga ko'ra, milliy jinoyat qonuniga kiritish lozim deb hisoblaymiz.

REFERENCES

1. Renal code of Turkey. Yeuropean commission for democracy through law. Venice Commission. CDL-REF(2016)011, Opinion no. 831, 2015. Strasbourg, 2016, February15.
2. Ugolovnyy kodeks Kitayskoy Narodnoy Respubliki [Criminal Code of the People's Republic of China]. St. Petersburg, 2001, pp. 23-24.
3. Ugolovnyy kodeks Yaponii [Japanese Penal Code]. St. Petersburg, 2002, p. 51.
4. Ugolovnyy kodeks Gollandii [Dutch criminal code]. St. Petersburg, 2000, p. 73.
5. HR, 1994, June 21. NJ, 1994, no. 656.
6. Ugolovnyy kodeks Ispanii [Spanish Penal Code]. Moscow, 1998, pp. 17-18.
7. Ugolovnyy kodeks Polshi [Criminal Code of Poland]. St. Petersburg, 2001, p. 56.

8. Ugolovnyy kodeks FRG [Criminal code of German]. Moscow, 2000, p. 20.
9. Bekendtgørelse af straffeloven [Promulgation of the Penal Code]. Available at: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2021/1851/> (accessed 05.03.2022).
10. Ugolovnyy kodeks Respubliki Moldova [Criminal Code of the Republic of Moldova]. St. Petersburg, 2003, pp. 132-135.
11. Ugolovnyy kodeks Avstrii [Austrian Penal Code]. St. Petersburg, 2004, p. 48.
12. Ugolovnyy kodeks Fransii [French Criminal Code]. St. Petersburg, 2001, p. 80.
13. Smith J.C., Nogan B. Criminal law. *Cases and Materials*, p. 306.
14. Dressier J. Understanding criminal law. N. Y., 1994, p. 250.
15. Ugolovnoye pravo zarubezhnykh gosudarstv [Criminal law of foreign states]. General part. Ed. I.D. Kozochkina. Moscow, 2003, pp. 168-173.
16. Mitchell v. Harmony, 54 U.S., 13 How., 115 (1851).
17. Seavy v. Preble, 64 Me. 120 (1874).
18. Browning v. State, 244 Ala. 251, 257, 13 S.2d 51, 56 (1943).
19. Butterfield v. Texas, 317 S.W.2d 943. Tex. Crim., 1958.
20. State v. Wray, 72 N.E. 253 (1885);
21. Commonwealth v. Patterson, 16 Wly. Notes Cas. 193. Pa. 1885.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Tashkulov Akbar Djurabayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d., dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: F. Muhammadiyeva, K. Abduvaliyeva,
Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, Sh. Yusupova

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 19.07.2022-yilda tipografiyaga topshirildi. Qog'oz bichimi: A4. Shartli 22,66 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 46. TDYU tipografiyasida chop etildi.